

GORNJI BOGIĆEVCI — SKICE ZA MONOGRAFIJU POHARANOGA NASELJA GRADA

VITOMIR BELAJ (ur.)
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

UDK 39(02)
Prihvaćeno: 01. 09. 2003.

UVOD

Skupina studenata IV. godine etnologije¹ provela je u travnju 1999. godine u sklopu seminara iz opće etnologije kraće terensko istraživanje u Gornjim Bogićevcima. Premda osnovni cilj nije bio prikupljanje podataka, nego vježbanje prikupljanja podataka u neobičnim uvjetima (ratne traume još ni izdaleka nisu bile zaliječene), zapisano gradivo činilo mi se vrijednim objave.

Studenti su si međusobno podijelili zadatke, no pokazalo se da su emocije odvodile kazivače u druge teme tako da su rezultati ispali prilično heterogeni. Stoga sam redigirao gradivo tako da sam konstruirao nove cjeline s njihovim naslovima kojima sam dodao imena zapisivača. Podatke koje su prikupili drugi zapisivači dodani su sitnijim slogom i također su opremljeni imenima zapisivača.

Prof. dr. sc. Vitimir Belaj

OPĆENITO O GORNJIM BOGIĆEVCIMA

(Valentina Ćuk, Aleksandra Jagetić, Helena Strugar,
Željka Štefiček, Danijela Župetić)

Gornji Bogićevci nalaze se u zapadnoj Slavoniji, u županiji Brodsko - posavskoj. Od županijskoga središta - Slavonskoga Broda - udaljeni su sedamdesetak kilometara. U okolici je nekoliko središta, od kojih su najveću ulogu imali Okučani i Nova Gradiška. Prije rata su to bili centri za zapošljavanje, a u vrijeme rata Nova Gradiška bila je utočište izbjegloje stanovništva. Iako je na ovome području etnička slika danas dosta izmijenjena, u Gornjim Bogićevcima, jednako kao i prije rata, živi većinom hrvatsko katoličko stanovništvo. Uz iznimku Dragalića i Gorica, u kojima su Hrvati također bili većina, sva susjedna sela bila su većinom srpska (Kosovac, Smrtić, Ratkovic, Trnava, Medari, Poljane, Donji Bogićevci). Ta je činjenica vidljiva i danas kada

¹ Iva Belaj, Marina Bender, Margareta Biškupić, Valentina Ćuk, Renata Devetak, Marina Dukić, Aleksandra Jagetić, Tihana Jurić, Sandra Meštrović, Maja Pasarić, Lidija Rađa, Toni Roca, Helena Strugar, Željka Štefiček, Romina Žuber, Danijela Župetić

se, nakon domovinskoga rata, primjerice, u Kosovcu (za razliku od Gornjih Bogićevaca) još uvijek mogu vidjeti nerazrušene stare kuće. (Ćuk, Štefiček)

Okučani, obližnje središte, danas su nastanjeni pretežno izbjeglicama iz Banje Luke koji žive uglavnom u napuštenim srpskim kućama. Žive od humanitarne pomoći, malo obrađuju vrtove. Osim iz Banje Luke, u Okučanima žive ljudi koji su došli iz Vojvodine i Jajca. Dvije obitelji vratile su se u Ilok, Banjolučani se još ne vraćaju. Polja oko Okučana još su uvijek minirana te zbog toga i ovisе o humanitarnoj pomoći. Pilana koja je prije rata zapošljavala velik dio stanovništva, nije obnovljena nakon *Bljeska*. U Okučanima postoje samo osnovna škola i vrtić. U srednju školu djeca idu u Novu Gradišku i Novsku. Katolička crkva bila je u ratu potpuno razrušena. Na njezinu mjestu, koje su buldožerima izravnavali sa zemljom, bila je za vrijeme rata uređena tržnica (*pijaca*). (Strugar, Župetić)

Područje župe Gornji Bogićevci obuhvaća, uz same Gornje Bogićevce, još i naselja Kosovac, Smrtić, Ratkovac, Trnava, Medari, Dragalić, Poljane, Donji Bogićevci i Gorice. No samo su Gornji Bogićevci i Dragalić imali većinsko katoličko stanovništvo, dok su ostala naselja prije rata imala većinsko srpsko stanovništvo. (Štefiček) Smrtić i Ratkovac su, primjerice, bila čista srpska sela, a u Trnavi su samo 4 kuće bile hrvatske, u Medarima 5-6. (Strugar, Župetić)

Hrvati su poslije Drugoga svjetskoga rata bili pod strašnim pritiskom, šikanirali su ih zbog glupih političkih razloga, bilo je čak i političkih zatvorenika iz ovog sela, dosta ih se iselilo odnosno bježalo preko granice između 1956. i 1964. god. (granice su se otvorile 1964.), ima ih čak i u Australiji. Primjerice, hrvatski đaci dobivali vrlo slabe ocjene te se zbog toga nisu mogli upisivati na bolje škole. (Strugar, Župetić)

Inače, ovo je i prije bio prostor (i)migracija. Kako smo čuli, sredinom 50-ih godina dolazi skupina Hrvata iz Jajca (u kojoj se nalazio i g. Baković), a u razdoblju od 1965. do 1975. doseljavaju se Srbi s područja Donjega Vakufa. Obitelj gospođe Zdunić doselila je 1932. iz Like. Do početka rata odnosi između Hrvata i Srba bili su skladni i, prema riječima g. Bakovića, *nije bilo kuće koja nije imala svog Srbina*. Pokazalo se da je gospođa Zdunić pravo vrelo poslovice, pa je i na ovu temu dala komentar: *Ni u tikvi suda, ni u Vla' u druga*. (Štefiček)

Srbi, koji su živjeli u Gornjim Bogićevcima, bili su doseljenici iz Bosne, kupovali su kuće prije rata. Doselili su nakon drugoga svjetskoga rata između 1960.-1975. godine (ti su doseljenici bili *četnici najgore vrste*, kako je kazivačica rekla Aleksandri Jagetić). U selu je osim Hrvata i Srba bilo i Talijana, Čeha, Poljaka, svi su se vratili nakon *Bljeska*. Oni danas više ne govore talijanski i češki, samo im prezimena pokazuju njihovo podrijetlo. (Strugar, Župetić)

Ništa njihova nije ostalo sačuvano, nisu očekivali tolika razaranja. Inače su prijateljevali sa Srbima, bilo je miješanih brakova (ima ih i danas), žene koje su bile udane za Srbina pobjegle su s njima, a muševi čije su žene bile Srpkinje ostali su, a one su otišle. Srbi su Hrvate zvali *Šokcima*, što su ovi osjećali kao nešto vrlo pogrdno (ne smatraju se Šokcima, nego Posavcima). Stanovništvo je bježalo u Novu Gradišku, u selu je ostalo nešto stanovnika, od kojih je spašeno samo troje, a ostali su bili ubijeni na mučan način. (Strugar, Župetić)

STANOVANJE U GORNJIM BOGIĆEVCIMA

(Valentina Ćuk, Željka Štefiček)

Gornji Bogićevci su planirano seosko naselje uličnoga tipa, a prema riječima jedne kazivačice zbroj duljina svih ulica iznosi oko 6 km.

Iako su smješteni na rubu Posavine, ljudi Gornje Bogićevce smatraju brdskim selom. Nastanak imena nije im poznat, kao ni starost sela. Selo je isprva bilo nešto sjevernije, u šumi *Gornjak*, ali ne znaju kada je premješteno na današnje mjesto. Župna crkva Sv. Duha utemeljena je 1789. godine. Prijašnja je bila u *Gornjacima*, a bilo je i jedno selo u *Tunkovima* (područje oko stare crkve). Ne znaju zašto toga sela više nema i jesu li oni možda potomci njegovih stanovnika. Ne znaju kada je selo naseljeno, ali se zna da su došli, i još dolaze, iz raznih krajeva (Zagorje, Kordun, Lika, a danas iz Bosne - Jajce, Podmilačje). Ovi najnoviji doseljenici sada čine već oko 30-40% stanovništva Gornjih Bogićevaca. (Devetak, Roca)

Granice sela znaju se po potocima *Starča* i *Kosović* do kojih je njihova zemlja, a *Draljevac* ih je dijelio od *Smrtića* i *Ratkovaca* kojima je pripadao prostor iznad te vode. *Draljevac* dijeli i Gornje od Donjih Bogićevaca. Netko je mogao imati njivu i na drugoj strani, ali znalo se dokud može ići stoka. (Devetak, Roca)

Nazivi seoskih ulica su *Novi kraj*, *Karlovac*, *Stari kraj*, *Doljnjak*, *Orašje* i *Podgaj*. Nalaze se u zapadnoj Slavoniji, županija Brodsko - posavska. Od županijskog središta - Slavenskog Broda - udaljeni su 70-ak km. U okolici je nekoliko centara od kojih najveću ulogu imaju Okučani i Nova Gradiška. Župni dvor i vatrogasni dom s poštom su nakon rata obnovljeni i u funkciji, dok to nije slučaj s crkvom i osnovnom školom koji se još grade. Potok *Starča* jedini je vodeni tok u blizini, a i on ponekad ljeti presuši.

Ulice *Stari kraj* (iz koje su svi naši kazivači) i *Doljnjak* mještani smatraju najstarijim dijelom. Na *Doljnjaku* je nekada bio bunar i jama gdje se pralo rublje. Danas su tu svega tri-četiri kuće. Prema kazivanju, u tom dijelu sela bila su *kućišća* iz kojih je krenulo širenje stanovnika prema Novome kraju, i to kada je u doba Marije Terezije sagrađena cesta prema Novoj Gradiški.

Za domovinskoga rata veći je dio Gornjih Bogićevaca bio razrušen, čime su svrstani u petu i šestu kategoriju oštećenja. U Goricama (također župa G. Bogićevci) je već 1995. godine službeno započela obnova zapadne Slavonije i već su se iste godine vratili prvi ljudi. Pri obnovi se slijedio prijašnji oblik sela, a ni u obliku kuća nema mnogo promjena. O obnovi će više riječi biti nešto kasnije. Bitno je reći da je obnova službeno gotova, ali većina kuća ne izgleda dovršeno budući da ljudi nemaju novca za daljnje uređenje (fasade, gospodarske zgrade).

ORGANIZACIJA OKUĆNICE NEKAD I DANAS

Kao što je već spomenuto, u današnjoj prostornoj organizaciji u naselju nema mnogo razlika u odnosu na razdoblje prije rata. Kuće su uz cestu i većinom prizemnice, kao i prije. Naravno, to ne znači da nema iznimaka, pa se može naći i katnica. Neki su nuždu izgradnje nove kuće nakon rata iskoristili za neke preinake. To je, primjerice, jače uvlačenje kuća od ceste, a ima i lavića na ogradi te neobičnih tlorisa i vrtića pred kućom koji pokušavaju unijeti mediteranski ugođaj u zapadnu Slavoniju. Razlika u odnosu na prijašnje stanje je u tome što je prije više kuća bilo orijentirano *fronta putu* (t.j. dužom stranom uz cestu), dok su danas kuće većinom (ili barem u jednakom broju) *čelo putu* (zabatom uz cestu).

Komad zemlje na kojem se namjerava osnovati domaćinstvo je *plac*. Između kuća su prema cesti bile ograde (prvo drvene, a zatim željezne). *Vratica* su bila manja vrata za ljude, a *kapija* veća za kola i marvu. Danas su neke kuće potpuno otvorene prema cesti. Iza ograde je *avlija*, ograđena (prije drvenom, a danas žičanom ogradom) s obje strane, jer je svatko ograđivao svoju desnu stranu. S donje strane bio je plot od drvenih stupova i šiblja, a iza njega voćnjak, odnosno *šljivik* (u kojem je bilo raznih voćaka) i vrt. Ispred kuća nisu bili cvjetnjaci. Ne znamo za ostale ulice, ali u Starom kraju su sve kuće do 1959. g. ispred imale orah. Tada su zbog uvođenja struje s jedne strane orasi porušeni, dok su s druge pravili hlad i donosili plod do domovinskoga rata. Kazivači nisu poznavali tumačenja o sretnom i nesretnom drveću, te su kao razlog sadnje oraha naveli hlad i hranu. Umjesto cvjetnjaka poslužila je pokoja tegla s cvijećem te jorgovani. Danas pred kućom neki sade raznoliko cvijeće.

Imanje se sastojalo od stambenoga dijela, gospodarskoga dijela, *dvorišća* i *bašče* koja je bila posebno, a *šljivik* opet posebno. ... Ulazilo se prvo u dvorište, a tek iz dvorišta u kuću. Bilo je i kuća na ključ. Glavna vrata, za voz, zovu se *ajnfort*. *Ganak* je bio otvoren, a kada su ga počeli zazidavati, onda su to nazvali *ljetna kuhinja*. ... Gospodarske su zgrade bile odvojene od stambene, ali po

pemskom (češkom) *sistemu* mogle su biti s njom sastavljene, a mogle su i sve gospodarske zgrade biti pod jednim krovom (svinjac, do njega kokošinjac itd.), ili je svaka zgrada stajala individualno, no to je ovisilo o veličini parcele (*placa*). Krovovi su na dvije vode, samo iznimno na četiri, i to ako su bili pokriveni daščicama. (Devetak, Roca)

Stanje je uglavnom obuhvaćalo šupu za drva (u novije vrijeme i mlin na struju, *štagalj* za sijeno i pšenicu, *štalu* za marvu, *ambar* za pšenicu, *kotanicu* za svinje, *kokošinjac* i *kolnicu* za kola. Više prema dnu dvorišta je moglo biti i *guvno* (gdje se pšenica prije dolaska *treskalica* vršila konjima na *geplu*), pokoji *stog* (plast), *đubrište* i *tor* - ograđeni dio u koji se puštalo perad i svinje. Ti objekti nastavljali su se na kuću s jedne strane dvorišta, a ponegdje i poprijeko, u dnu dvorišta. Osim toga, svako je dvorište imalo i *bunar* s krovićem, *kopanj* za napajanje marve, zahod (*šekret*, *abond*, *sednjak*). *Krušnu peć* nije imala svaka kuća, a ona je morala biti smještena što dalje od gospodarskih zgrada zbog opasnosti od požara. Uz kuću je bio i ulaz u podrum, ukopan ispod dijela kuće. Podrumski zidovi bili su od krupnoga kamena. Osim *buradi*, u podrumima se držalo i krumpir i repu. Danas oni služe kao ostave, jer ljudi u njima drže svašta, a malo tko obrađuje vinograd. Trenutno su gospodarske zgrade veliki problem u Gornjim Bogičevcima. Naime, ima ih u mnogo manjem broju i to su većinom improvizirani objekti.

BUNARI I IZVORI

Selo je okruženo izvorima. Južno od sela izviru *Ograde*, *Zabrda* (čuveno vrelo), *Breznjak* i *Kruke*. *Doljnjak* i *Ošljak* se spajaju i nastaje potok koji ne presušuje, dok *Čovinac*, koji ide iz šume, presuši. Na izvoru *Doljnjak* iskopan je bunar i u njega je bačen šuplji hrast, no sada je zatrpan. U selu ima još nekoliko bunara s obodom od šupljega hrastova debla, no većinom su ljudi svoje bunare obzidali. Danas ima gotovo svaka kuća svoj bunar, prije se išlo na *Doljnjak*. Bunari su se postupno kopali. Na sjeveru su *Gornjaci* i *Brezdine*. U selu nema ljekovitih ni čarobnih izvora, ali postoji priča da ispod crkve ide podzemni potok. Na izvorima nije bilo križeva kraj kojih bi mogli zapaliti svijeće. (Devetak, Roca)

MATERIJALI

Najstarije kuće bile su od drva omazana blatom, a zatim se postupno prelazilo na kombinaciju drva i opeke, da bi se na kraju potpuno prešlo na opeku i nove materijale. Starije vezivno sredstvo je blato, odn. *sig*a (neka zemlja, prema riječima Katice Zdunić) u koju se umiješalo pljevu. Krovovi na dvije vode ranije su se pokrivali slamom (podatak Katice Zdunić), odn. daščicama

(podatak Julke i Ivice Krstanca). Kazivači Krstanac spomenuli su *ražovu slamu* na krovovima kod Čeha (koje zovu *Pemci*) u Kosovcu. Iz iznesenih podataka nije potpuno jasno čime su se prije crijepa pokrivali krovovi, a možda je postojalo i više mogućnosti. Neki su crijep i opeku izrađivali kod kuće. Čini se da su to radili siromašniji, jer su kazivači Krstanac, koji su bili imućniji, opeku i crijep kupovali u ciglani prije N. Gradiške.

Da bi se moglo *praviti* (udarati) *blato*, na jesen se zemlju duboko *preregulalo štijačom* i ona je tako stajala do proljeća. Na proljeće su jedni punili kalupe, drugi ga gazili, a treći odnosili na pečenje u jamu. U tome poslu jednako su sudjelovali i muškarci i žene. Za izradu, *udaranje blata* išlo se u *zajam*, odn. susjedi su si međusobno pomagali. (kazivanje Katice Zdunić)

Išlo se udarati ciglu. U bašči se iskopala zemlja, te taj iskopani dio kasnije služi za izgraditi peć. Iskopana zemlja se oblikovala uz pomoć kalupa, te se sušila po istresanju iz njega. *Pičulini*² su ljudi koji su nosili pune kalupe i praznili ih. Peć je uvijek slagao čovjek s iskustvom, u Gornjim Bogičevcima to je bio jedan Talijan koji je svima u selu slagao peći. Cigla se radila uvijek prije izgradnje kuće, ona je mogla stajati. Temelji kuće su se slagali od kamena, tako i kazivačica ima kameni podrum iznad kojega je sagrađena prva, a poslije i ova kuća u kojoj ona sada živi. (Belaj, Biškupić)

Drvena građa uglavnom je bila hrastovina, i to iz obližnje šume *Lušćić*. Gospodarske zgrade su bile od *plan(j)ki*, s iznimkom štale koju se gradilo i omazivalo kao i kuće da bi bila toplija. Njihovi krovovi također su bili na dvije vode, osim kolnice koja je imala krov naslonjen na susjedni zid (podatak Julke Krstanac).

VANJSKI IZGLEDE I TEHNIKE GRADNJE KUĆA

Analizom podataka utvrđeno je nekoliko tipova kuća:

1. kuće građene na tradicijski način pomoću tradicijskih materijala
2. od drva i blata
3. od drva, opeke i blata
4. kuće od opeke i novijih materijala (starije i novije)
5. kuće građene/obnovljene nakon domovinskog rata

Ove je tipove teško vremenski odrediti i njihovo odvajanje na papiru nipošto ne znači da u selu nije istovremeno bilo kuća građanih različito. Kao što je to često slučaj, uvjeti stanovanja ovisili su o financijskim mogućnostima

² Bit će od talijanskoga *picchio*, "udarati".

obitelji. Tako su roditelji gđe. Zdunić, došavši 1932. iz Like, uselili u postojeću drvenu kuću i nakon toga je postupno dva puta prepravljali, zamjenjujući opekom drvo koje je propadalo. Otac Krstančevih još je 1920. na novome placu izgradio kuću od opeke (ne znamo koje je vezivno sredstvo korišteno).

Najstarije kuće kojih se kazivači sjećaju bile su od drvenih stupaca i planki, a oni ih nazivaju *brvnarama*. Pri gradnji tih prizemnica koristila se kanatna konstrukcija koju nazivaju *zidanjem između stupaca*. Riječ *zidanje* upotrijebili su jednako kada je bila riječ o drvu, kao i kada se gradilo opekom. Na rubovima kuće, poput temelja, bile su naslagane kamene ploče. Na njih je došao *podsek* (masivna greda) s utorima za *stupce* i (*pod*)*upore* (kose grede između *podseka* i *venčanica* na kojima počiva krovšte). Konstrukcijski elementi krovšta su *grede*, *rogovi*, *strijele*, *pantići*. Drvena konstrukcija vanjskih zidova ispunjavala se daskama, a kasnije opekom koja se povezivala blatom. Blatom s pljevom mazalo se ili *ljepilo* zid izvana i iznutra, a zatim ga se objelilo. Nisu prikupljeni podaci o pregradnim zidovima. Kazivači su spomenuli i drveni ganjak, ali ne znamo detalje njegova izgleda. Mi smo u Gornjim Bogičevcima (u Starom kraju) vidjele samo jedan objekt starijega tipa, i to *štalu* od planki. Kao što je već napomenuto, štale su bile građene kao i kuće zato da budu toplije.

Prelazak s tradicijskih tehnika i materijala na novije odvijao se postupno i dobile smo samo jednu točnu godinu za gradnju kuće u opeki, bez stupaca (1920., Krstanac). Najvjerojatnije je da su te promijene krenule početkom 20. st. Na takvim ožbukanim kućama mogli su se izvoditi i reljefni ukrasi, npr. *zimst* uz gornji rub vanjskoga zida. Neke su kuće imale žbukani ukras zvan *djed*, koji se kupovao u gradu. Ispod prozora mogli su biti cvjetovi (listovi) koji su se radili pomoću šablona. Ti dekorativni elementi bili su drukčije boje od fasade koja je najčešće bila sivkasta, a mogla je biti i zelenkasta ili ružičasta. Donji dio zida (*cok(u)l*) bio je premazan smjesom čađe i vode. Bio je tamnije boje zato da se prikriju mrlje koje su nastale od prskanja blata za kišna vremena.

Ove kuće još uvijek su bile najviše prizemnice. Do promjena dolazi 70-ih godina. Naime, u drugoj polovici 60-ih godina pojačan je odlazak na privremeni rad u inozemstvo (prvenstveno u Njemačku). Dio promjena unose ti povratnici, a i inače se 70-ih dosta rušilo staro i gradilo novo (Katica Zdunić). Neki su te promjene uvodili postupno. Najčešće se radilo o povećanju stambenoga prostora i dodavanju novih prostorija. Kazivači Krstanac rekli su da su povratnici iz Njemačke gradili katnice i da su njihove kuće bile okrenute zabatom prema cesti.

Godine 1991. ljudi su napustili Gornje Bogičevce i otišli većinom u Novu Gradišku te u druge gradove, rodacima. Kao što je to često bio slučaj u domovinskom ratu, odlazili su s vrećicama, ostavivši sve za sobom. Povratak

se odvijao 1995. (kada počinje obnova) i 1996. g. Vraćali su se uglavnom na tlo obraslo korovom, na kojem nije bilo uvjeta za život. Obitelji Krstanac očuvan je vanjski zid prizemlja koji je vidljiv i danas, te pola štale. Obitelj Zdunić ima samo stari podrum, a obitelji Busjak sve je bilo uništeno. U obnovi su, što se tiče kvadrature, neki prošli lošije, a neki bolje. Primjerice, ako je mnogobrojna obitelj prije rata živjela u manjoj kući, u obnovi su imali pravo na veću kvadraturu, budući da se određivala po broju članova kućanstva (35 m² za nositelja + 10 m² za ostale članove). Prema riječima kazivača, najgore su prošli oni koji su najviše imali.

Nove kuće većinom su na starim temeljima. Florisi nisu bili unaprijed određeni i na to su ljudi za vrijeme obnove mogli utjecati, pa se danas mogu vidjeti i neki neobični floris. S obzirom na prijašnje razdoblje, više je katnica i kuća okrenutih zabatom prema cesti. Kao što je danas i uobičajeno, koristila se šuplja, a ne puna opeka. Obnova je službeno završena, ali većina kuća još je bez fasade pa u Gornjim Bogičevcima danas prevladava crvenkasta boje pečene opeke.

UNUTARNJE UREĐENJE NEKADA I DANAS NA PRIMJERU DVIJU KUĆA

Budući da smo vidjele unutrašnjost samo dviju kuća u Starome kraju, ne možemo iznijeti općenitije zaključke pa ćemo se ograničiti na kuće tih dviju obitelji.

Kuća u koju su se roditelji Katice Zdunić uselili 1932. g. imala je samo sobu i kuhinju. Tijekom godina oni su kuću proširivali i zamijenjivali drvo opekama (dva puta), tako da je pred rat ona sadržavala predsoblje, tri sobe uz cestu (jedna od tih bila je za goste) na koje se u ključ nastavljala kupaona, kuhinja i još jedna soba. Današnja kuća manja je i nekadašnje predsoblje vrst je blagovaonice i dnevnoga boravka iz kojega se ide u sve ostale prostorije - dvije spavaće sobe, kuhinju i kupaonicu. Gđa. Zdunić sama financira obnovu ljetne kuhinje koja se nastavlja na spomenutu cjelinu. U staroj kući soba je bila veća od kuhinje i grijala se zidanom peći. U kuhinji se nije spavalo. Pod je bio od nabijene zemlje. Zidovi su se krečili svake godine, u kuhinji i dva puta godišnje.

Današnja kuća Krstančevih na istome je mjestu kao i ona iz 1920. g. Unutrašnji raspored doživio je tek manje promjene. Prije rata kuća je imala *jednu sobu, drugu sobu, sobicu, kuhinju, špajzu i ganjak* (Julka Krstanac). Sobe su također gledale na ulicu. Na mjestu ganjka danas je predsoblje i kupaonica. Druga promjena je u tome što se prije u sobicu išlo iz druge sobe, a danas i ona

ima svoja vrata iz kuhinje koja služi i kao dnevni boravak. Prije je također najveća prostorija bila jedna od soba u kojoj su spavala djeca i u kojoj se ložila zemljana peć od petnjaka. U sobama je bio pod od dasaka. Sobe se nisu trebale krečiti često kao kuhinja, već otprilike svakih pet godina. Kazivači su spomenuli i da se ranije ukrašavalo zidove valjkom. Na bijeloj podlozi otisnuli bi se razni uzorci (boriči, ptičice) u tamnijoj boji.

U kući Štefice Busjak nismo bili, ali nam je izrazila zadovoljstvo sadašnjim unutrašnjim rasporedom jer je promijenila neke stvari s kojima prije nije bila zadovoljna. Spomenula je da sada ima *boltu* (polukružni svod) između blagovaonice i dnevnoga boravka. Kuća u kojoj je stanovala do rata izgrađena je nakon njezina povratka iz Njemačke u prvoj polovici 70-ih godina.

Obnova je, uz vanjske zidove i krovište, obuhvatila i stolariju, prozore, kuhinjske elemente, stol, stolce, ormare, krevete (broj prema potrebi) te sanitarije.

NAMJEŠTAJ

Stariji namještaj radili su stolari u Okučanima i Novoj Gradiški. Roditelji Katice Zdunić sa sobom su donijeli namještaj iz Like. U Gornjim Bogičevcima nevjesta je morala donijeti dva kreveta, dva ormara, stol i stolce, a nakon II. svjetskoga rata i noćni ormarić te veliko ogledalo - psihu. U kuhinji je bila peć za kuhanje (*šporet*), *stalaže* (kasnije *gredenc*), na sredini je bio *stol*, *stolci*, *štokli* i uz zid *sečija* (kao oman, drveni okvir na kojem je bila *stroža*) na koju se moglo sjesti ili prileći. U novije vrijeme u kuhinji su i kuhinjski elementi, frižider te električna peć. Julka Krstanac još je spomenula bakin *šifunijer* (visoki ormar) i *ladice*. Kazivači se ne sjećaju škrinja u prizemlju, već samo na tavanu, a služile su za odjeću i brašno.

60-ih godina ljudi su počeli kupovati prvo radio, a zatim televizor. Danas je televizor sastavni dio kuhinja, čime one imaju i ulogu dnevnog boravka.

INFRASTRUKTURA

Struja je u Gornje Bogičevce uvedena 1959. g. Prije toga za osvjetljenje su se koristili *fenjeri* (za van) i *lampe na petriol* (za unutra). Prema sjećanju Julke Krstanac, nekoć se, u vrijeme postojanja *društava* (zadružnih obitelji) koristio i *tes* - tanki i uski komad otesana drveta, kojega je za večere držala u ruci najmlađa snaha. U slučaju smrti, dok je mrtvac još bio u kući, gorjela je samo obična svijeća ili *dušica*, do sahrane. Pred Domovinski rat dobili su i telefone. Prije rata koristili su se samo *bunari*, a sada postoji vodovod. Krajem 70-ih su asfaltirane ceste. Kanalizacije nema. Ne znamo je li uveden plin.

ZEMLJORADNJA

(Iva Belaj, Margareta Biškupić)

OPĆENITO

U Gornjim Bogičevcima ljudi su se nekoć podjednako bavili i stočarstvom i zemljoradnjom. Svaka kuća je imala manju okućnicu u kojoj su bili voćnjaci i vrt (*bašta*). Druga zemlja, tj. njive, livade, vinogradi itd., nalazila se na različitim mjestima na području sela. Općenito su Bogičevci imali dosta zemlje zbog velike katastarske površine. Zemlja se prostirala i južno od autoceste. Bila je usitnjena na manje parcele i svaka kuća je imala parcele u prosjeku na šest različitih mjesta. Ukupno je jedna obitelj imala oko 10 hektara zemlje. Uzgajala se pšenica, kukuruz, zob, ječam i raž. Zob i ječam su najviše uzgajali kao stočnu hranu. Raž se cijnila zbog duge i kvalitetne slame i koristila za pokrivanje krovova, vezivanje kukuruzovine i sl. Sadili su lan i nešto manje konoplju za tkanje ponjava, različitih pokrivala i vreće i, naravno, odjevnih predmeta. (Pasarić, Bender)

RATARSTVO

Zemlja se obrađivala uz pomoć volova i konja. Njivu je prvo trebalo dobro *odubriti*, to se radilo uz pomoć volova koji su vukli kola sa *đubretom*. Kada je ta prva faza pripreme zemlje gotova, po njivi se prešlo plugom.

Plugovi su bili željezni i drveni; drvene su zvali *oranice*. Za žito se oralo tri puta. Kaže se: *Pravimo trojak za žito*. Kada se njiva treći puta preore, poravna se, uredi *brnačom*. Brnača je bila željezna, pravokutnog oblika. Brnača se privezala za volove te bi ju oni vukli po njivi. Izrađivali su ih kovači, u Gornjim Bogičevcima taj je posao radio suseljan Srbin za sve mještane.

Do osnivanja zadruga nisu koristili umjetno, nego samo stajsko gnojivo. Prakticirali su i *zelenu gnojdbu*. To je značilo žrtvovati jednu žetvenu sezonu, što nije predstavljao veći problem jer je bilo dosta zemlje. Na njivi bi posijali *graoricu*, *lupinu* ili *djetelinu*, čekali da izraste i onda zaoravali. Time bi se dobila prhka i plodna zemlja za pšenicu. (Pasarić, Bender)

U selu je uvijek bilo više volova nego konja koji su služili za obradu zemlje. Po *brnjanju* se sijalo žito, te bi se potom još jednom prešlo brnačom. Žito su sijali i *žene i ljudi*. (Kazivačica uvijek za muškarce govori *ljudi*.) Pod nazivom *žito* podrazumijevala se pšenica, ječam, zob, raž.

Za kukuruz i krumpir prva faza pripreme njive ista je kao i za žito. Nakon što se pobrnalo, išlo se plugom *otvati red*, za plugom se sijalo i tako kroz čitavu njivu. Plug se vraćao u drugi red i zatvarao prethodni. Uz kukuruz su uvijek sijali grah i misirače. (*Misirače su za svinje, bundeve jedu ljudi*, protumačila je

kazivačica). Kada je kukuruz pobran, ponovo se njiva ore i pobrna da se očisti. Ide se *žeti kuruzu*. Uz već spomenute kulture sadila se i repa - okrugla bijela repa.

U vrijeme žetve muškarci i žene, pa čak i djeca, odlazili su zajedno na njivu. Muškarci bi kosili, djeca izrađivala *užu* za snopove, a žene ih njome vezale. (Pasarić, Bender)

Snopove su slagali u tvz. *krsake* od po 17 snopova, četiri puta po četiri i sedamnaesti na vrhu. Takvi snopovi sušili su se na polju, no u slučaju kiše ponovno su ih rastavljali i širili da se osuše, te potom vozili kući. Obitelji koje su imale veće *štagljeve* sve su žito spremale u njih, a one koje nisu imale takve mogućnosti, spremali su ga u *kamare* (slagali u čvrste kupove). Žito se tamo čuvalo sve do vršenja. *Stožine* su se radile samo za slamu.

VRŠENJE

Žito se širilo po dvorištu kako bi se posušilo. Vršalica je išla od kuće do kuće; radila je na drva i vodu. To je bio tvz. *dreš*. U selu su ga imala dvojica: Anto Perušić i Mate Orešić, obojica Hrvati. Oni su uzimali 8-9% vršenog žita kao naknadu za svoj rad, *ušur*.

Svako je domaćinstvo imalo svoje gumno. Isprva su na njemu žito vršili konji, a onda je došla *mašina* - vršilica koju su vukli konji. U selu je bilo 3-4 čovjeka s tim *mašinama* koji su vršili, a uslugu naplaćivali u pšenici. Usluge su pružali samo mještanima, jer su ti strojevi bili pričvršćeni pa se žito moralo donositi na vršenje. Te su vršilice ostale, ali već kada je kazivač (rod. 1936.) počeo raditi, na njima se više nije vršilo žito. Samo je jedan mještanin sam sebi vršio na svojem stroju. (Devetak, Roca)

Vršidba je zahtijevala veliki broj radnika i ljudi su odlazili jedni drugima na ispomoć. Potrebno je bilo bar petnaestak osoba koje bi si međusobno podijelile posao kao što su odbacivanje slame i slaganje stogova, vaganje i slaganje žita u vreće i, naravno, nošenje vreća. Tu su uvijek bili i državni povjerenici koji su pratili *dreševe* i kontrolirali koliko bi tko navršio žita zbog plaćanja nameta. Ujedno su provjeravali jesu li zadovoljene sve protupožarne mjere, tj., ima li u *kacama* dovoljno vode za gašenje.

Velika mehanizacija pojavila se tek pedesetih godina, nakon osnivanja seoskih zadruga. (Pasarić, Bender)

Žito su spremali u *vršlag*, nije se *uvijalo*. Dio žita se čuva za sljedeću sjetvu. Da se sačuva od propadanja, miješalo se s krečom i galicom, no ovaj postupak kazivačica nije znala točno opisati jer je to radio njezin otac i ta slika joj je vremenom izbljedila.

MLINOVI

Žito i kukuruz je trebalo mljeti. Mljelo se *na flok*. Mlin je bio u Medarima (6-7 km prema Novoj Gradišci), to je bio mlin na vodu. U selu je živio i čovjek koji je svakodnevno prolazio kroz selo, te bi uzimao po vreću kukuruza od obitelji kojima je trebalo brašno. On bi se vraćao uvečer i donio samljeveno brašno.

VRTOVI

Osim polja, obitelji su imale i vrtove. U *baštama* se uzgajao kelj, krastavci, rajčica, paprika, mrkva, peršin, celer, cikla, mahune (niske i visoke uz pritke), grašak, a u novije vrijeme špinat i blitva.

VINOGRADARSTVO, VOĆARSTVO

Nekoć su sve obitelji imale vinograde. Obitelj kazivačice (Kata Zdunić, r. 1938.) imala je 1100 *panjeva* (čokota). Oko vinograda je bilo posla tijekom cijele godine. Zemlja se pripremala po 4 *štiha* - *štihačom* od 25 cm kopa se u dubinu 4 puta te se potom prebacuje. Ovakva priprema vinograda je vrlo naporan posao, pa su se suseljni pomagali u *mobi*. *Panjeve* su nabavljali iz Srbije.

Antun Krstanac kaže da je dobro preživio uvođenje poreza na vino 40-ih godina. Jer, veli on, uveli su porez na *tudum* i na ostale loše sorte, a na kvalitetne ne. Stoga on nije bio prisiljen rezati čokote koji se kod njih zovu *panjevi*, iako zna i za nazive *čokot* i *grm*. Imao je 1450 *panjeva*, prinos je varirao. Vino je bilo svakojako, najviše crno, a poslije je sve miješao pa je sve postalo crno. Vino je radio uglavnom za sebe, ali kada ima višak i kada se može prodavati, prodaje ga. Prodavao ga je tako što su ljudi dolazili k njemu jer ga nije nosio na sajam. (Devetak, Roca)

Za sadnicu se kopala jama u obliku trokuta, potom se stavljalo *đubre*, te se zametalo u *humak*. Svaki panj označen je spomenutim *humkom*. Oko Petrova (29. lipnja) počinje izbijati mladica. Onaj panj koji se nije primio zamijenjuje se u proljeće iduće godine. Oko loze također ima puno posla. Ona se mora obrezivati, očistiti oko panja, stare loze se odbace a mlade ostave, taj postupak se zove *pomladiti lozu*. U proljeće se ponovo obrezuje, potom se loza zavezuje u snopiće, pa se ide *kolati* - *nabijati pijavice*. Kolci su bili od hrastovine i trebali su trajati barem 10 godina. Kada se vinograd tako uredi, ponovo se okopava, pa plijevi i potom obrezuje. Zadnji put se *štuca* oko Petrova. U vinogradima su sadili i lubenice. Berba se obavljala sistemom *mobe*. Kada se grožđe donese

kući, stavljalo se u velike *kace*, te gazilo nogama i ponovo pretresalo u drugu kacu. Kroz tri nedjelje se otakalo vino. Kada je *mošt zakuhao*, kupila se nastala pjena koja se koristila kao kvasac za kolače. Kroz neko vrijeme vino se ponovno pretoči. Kazivačica ne zna sve detalje, pa je i ovaj opis poprilično štur. Većinom se uzgajalo bijelo grožđe, kasnije je sađen i crni *tudum*.

U sedamdeset posto vinograda raslo je grožđe slabijih vrsti, primjerice, *tudum* i *otela*. Bilo je i kvalitetnijega grožđa od kojega se pravilo bolje vino. Od kvalitetnih vrsta najbolje je uspijevao *rizling*, *prušica*, *portugizac*. U nekim vinogradima rasle su vrste grožđa pomiješane, npr. stara domaća *volovina*, zatim *mirišavo grožđe*, *peršun*, *slankamenka*, *traminac* i dr. Kvalitetnije sorte morale su se *špricati* i za tu svrhu se koristila modra galica. Vinogradi su uvijek bili puni bresaka od kojih su ljudi često pekli rakije. Bio je običaj da svatko tko radi vinograd zasadi i breskve, koje su onda bogato uspijevale. Grožđe su čuvali u podrumima u drvenim posudama, čak su se i lijevci izrađivali od drveta. Čuvanjem u podrumima neke bi se vrste grožđa održale dosta dugo do u zimu. Od nekih se radilo vino, a od nekih pekla rakija. Bilo je obitelji koje su do masovne pojave piva mogle živjeti od proizvodnje i prodaje vina i rakije. (Pasarić, Bender)

Uglavnom su sve obitelji imale vinograde i šljivike. Za pečenje rakije potrebno je bilo imati *fiksni kazan* - takve kazane su imale tri obitelji u selu, te se odlazilo njima. Raspored pečenja bio je unaprijed dogovoren. Vlasniku *kazana* ostavila se 1 litra rakije od svakoga kazana.

Radila se i prepečena rakija, tzv. *prepenka* - ostavi se 15 l već gotove rakije i ponovo prepeče. Poznata je bila i rakija od kukuruza - *kuružara*.

Antun Krstanac radi i rakiju (šljivovicu), no po nju dođe i odnese netko tko je ima više. Proda ju, dakle, odjednom, 50 do 100 l. Kazivač ima svoj šljivik uz kuću, no ima ljudi koji posjeduju voćnjake i dalje od kuće. Imaju dosta, ali ne previše, jer to nje bio jedini posao. (Devetak, Roca)

Od šljiva se radio i pekmez. Za njegovu je izradu bilo potrebno posuditi veliki *bakreni kazan*, a za uzvrat se odlazilo jedan dan raditi u kuću vlasnika toga kazana. Šljive se operu, ocijede na šuplju zdjelu, na taj način se odvaja koža od mesa. Stavlja se u kazan i miješa kuhačom u obliku slova L.

Gotov pekmez spremao se u *teglice*, posudice od zemlje, koje se zatvaralo svinjskim crijevom (kupljenim), koje se prethodno namočilo u rakiju, te se dodatno zavezalo s platnenom krpom. Na ovaj način čuvale su se stvari u smočnicama.

ŠUMA

(Renata Devetak, Toni Roca)

Nekoć je selo imalo zajedničku šumu, ali su je podijelili i imali su pravo nasjeći 8 m³ drva u šumi besplatno. Sada je šuma državna. Livade i pašnjaci su isto podijeljeni. U susjednom Smrtiću su i dalje odlučili imati zajedničku zemlju.

UZGOJ STOKE

(Renata Devetak, Toni Roca)

Bogičevčani su orijentirani najvećma na zemljoradnju, ali je некоć bilo značajno i stočarstvo. Radi se o krupnoj stoci (krave, bikovi, некоć i volovi) te svinjama, dok su Bosanci sa sobom doveli ovce i koze iz Bosne. Danas samo jedna kuća drži koze. Postojao je zajednički pastir, iz sela, *čordaš*, a plaćalo ga se novcem po komadu. Nije bilo plaćanja u naturi, samo novac i jedan ručak nedjeljom. U selu je bilo nekoliko *čordaša* koji su napasivali stoku na raznim stranama sela s 20, 30 ili 40 grla stoke. Stoka se svakodnevno izvodila i navečer vraćala gospodaru. Ispaša je započinjala poslije žetve i trajala 4 mjeseca, do sv. Katarine *kad se otave pokolju u livade*. Nije bilo nikakvoga posebnog slavlja za početak i konac toga razdoblja.

Svinje su se puštale u *urtvaj* da pasu. *Urtvaj* je bila zajednička seoska imovina u šumi, gdje su se svinje mogle slobodno puštati... Uzgajalo se pretežno za vlastite potrebe i za plaćanje poreza. Kada bi se pripremalo neko slavlje ili u vrijeme blagdana, stoka bi se nastojala prodati kako bi se došlo do novaca. Uglavnom je svaka kuća držala po dvije krave, dva teleta, konja i vola za vučnu snagu, te svinje. (Pasarić, Bender)

Stoku su prodavali na sajmovima. Tjedni sajam je u Novoj Gradišci svake subote, i stočarski i ratarski, a godišnji su se održavali na Blagovijest, Duhove, Sisvete i Sv. Stjepana. Kazivač je posjećivao i sajmove u Gaju i Pakracu. Kupci na tim sajmovima bili su sa svih strana (Dalmatinci, Riječani, Ličani), a za prve Jugoslavije dolazili su i Talijani kao nakupci.

Krave i svinje - svatko je čuvao svoje, nije bilo seoskog pastira. Prodavali su telad i mlieč. Mlijeko se prodavalo na pijaci, a kasnije su ga nosili na sabirno mjesto. Neke obitelji su imale i separator, stroj koji je odvajao *kajmak* od mlijeka. *Putar* su izrađivali uz pomoć drvene bačvice u koju su stavili *kajmak* te ga tukli drvenim štapićem. Potom su dobiveni *putar* stavljali u kalupe, te oblikovali smjesu po 25 dkg. U kalup se podmetnuo mastan papir kako bi gotov *putar* lakše iskliznuo iz njega. (Belaj, Biškupić)

Bogičevci su imali mnogo livada i u vrijeme košnje dolazili bi ljudi iz Bosne koje su seljaci angažirali kao radnu snagu te ih onda plaćali. Livade su se kosile poslije Petrovoga. Nakon košnje je valjalo travu osušiti i slagati u čvrste stogove, jer se nije moglo prenijeti kućama sve dok se štagljevi ne bi oslobodili od žita. Kasnije su počeli kupovati prve kosilice na konjsku vuču.

OBRTI

(Renata Devetak, Toni Roca)

U selu nije bilo trgovaca. Bilo je nešto obrta. U selu su bila 1-2 kovača, a Talijani su imali dvije ciglane i pekli u njima glinu. Kazivač je na svojem dvorištu, u trima rupama, pekao ciglu za svoje potrebe, 1949. i 1965., kada su radili kuću i staju. U selu nije bilo stolara (u stvari, bio je jedan, ali nije radio), a lončarske proizvode nabavljali su u Šagovini i Bijeloj Stijeni, dok je jedan lokalni lončar proizvodio *sudke* za vodu, *teglice* za mlijeko i razne *čupove*, *al nismo iz otoga posuđa jeli kako ja pamtim*. I kolari su bili u okolici Gornjih Bogičevaca, jedan u Kosovcu, a drugi u Donjim Bogičevcima. Nije bilo onih koji bi se bavili obradom drva, nema rezbarije. Radili su samo tkalačke *stanove*. Malo tko prije nije imao stan u kući. Oni koji su znali, to su sami radili.

MEĐUSOBNA ISPOMOĆ

(Renata Devetak, Toni Roca)

ZAJAM

Postojala je institucija međusobne ispomoći u radovima, ovdje zvana *zajam* (*Nekad je toga bilo, išlo se kopat u zajam*), a znaju i za izraz *moba*. U zajam je išlo i do 20 ljudi, posebice kada se kopalo ili bralo kukuruz. Ti bi pomagači dobili zajednički ručak. No to je prestalo još prije nego što je kazivač (rođen 1936.) počeo raditi. Dulje se održao *zajam* pri gradnji kuća. Kada je kazivač gradio svoju kuću (god. 1949.), ta je institucija još bila živa.

Usluga zajma vraćala se opet u obliku rada, ali znali su dio platiti i u novcu, posebice, ako je posao bio velik. Kada su, primejrice, palili cigle, trebalo je i tridesetak ljudi samo da ih slažu. Inače se gledalo da se ide u zajam ljudima sličnoga imovinskoga stanja. Nekoć na to nisu pazili, jer nije bilo tolikih razlika.

DRUGI ZAJEDNIČKI POSLOVI

Bilo je i zajedničkih poslova kod kojih bi se skupile žene, primjerice, na *čehanje perja*. Za ljuštenje kukuruza zvali bi se susjedi, a to su radile i žene i muškarci.

Ujesen se kukuruz brao u klipovima i nosio kućama na perušanje. Tamo bi se skupljala mladež te bi ta perušanja trajala do kasno u noć. (Pasarić, Bender)

PREHRANA (PABIRCI)

(Iva Belaj, Margareta Biškupić, Renata Devetak, Toni Roca)

Postojala su tri glavna obroka: *fruštuk*, *ručak* i *večera*.

Za *fruštuk* su se jeli uglavnom žganci preliveni mlijekom i mašču, te *trganci* (tijesto).

Svakodnevna prehrana sastojala se uglavnom od krumpira, kupusa, domaćeg tijesta, rajčica, *ajpren čorbe*, žganaca. Četvrtkom se jelo malo mesa. Nedjelja se morala razlikovati od ostalih dana, pa je redovito na jelovniku bio i kolač. Svečano jelo sastojalo se od mesa, a ribu su morali kupovati u Okučanima jer ju oni nemaju. Riba je posna hrana koju su jeli oni imućniji, a lovila se u Savi i u kanalu.

Nekoć su se žganci ili kakvo gušće jelo jeli iz zajedničke zdjele, a ako je bila juha, onda svatko za sebe. Prvo bi za stolom jeli muškarci, onda žene, a djeca su jela posebno. Tako je bilo u većim (zadružnim) obiteljima, a u onima manjima svi bi jeli istodobno.

Za proizvodnju kruha upotrebljavalo se kukuruzno brašno, iznimka su bili blagdani kada bi se na stolu svake kuće našao bijeli pšenični kruh.

IZRADA TEKSTILA

(Lidija Rađa, Romina Žuber)

Kazivačica (Kata Zdunić) se sjeća da su, dok je ona bila dijete, sve žene tkale. Svaka žena morala je znati sašiti gaće mužu i odjeću za djecu i sebe. Odjevni predmeti, a i sav ostali tekstil šivao se od lana i konoplje koji su sijali i obrađivali. Kasnije, s godinama, platno se počelo kupovati, ali samo ono "najprostije" odnosno najjeftinije. Tkanje se održalo do unazad petnaest godina, ali ne više za odjeću, nego za pokrivače, ručnike, krpe za suđe, stolnjake i sl. Oko Novske su se tkali i ćilimi. Sve se tkalo od lana i konoplje, dok se vuna u Gornjim Bogičevcima gotovo uopće nije koristila. Nekada je i odjeća bila isključivo od tkanoga platna, tj. tkanoga lana i konoplje, kasnije i od pamuka koji su kupovali. (Belaj, Biškupić, Dukić, Jurić)

Lan i konoplju su sijali od davnina, no lan je bila prevladavajuća kultura. Sijali su ga u travnju ili svibnju, ovisno o proljeću (toplo ili hladno), a brali su ga u lipnju. *Branje* je započelo tako da su žene rezale lan u snopiće zvane *ručice*. *Ručice* su provlačile kroz *greben* da bi skinule sjemenke. Taj postupak se zove *grebenanje*. Izgrebenjani lan u *ručicama* nosile su na potok *Starču*. Tamo se lan namakao u vodi - s drvima su opteretile *ručice* da ih voda ne odnese. U vodi je stajao desetak dana, a zatim su ga dovezli u dvorište odnosno u šljivik i svaku *ručicu* razastrli u krug da se dobro posuši. Od sada dalje sav posao oko pripreme tekstila u rukama je žena. Osušene *ručice* stavljale su u dobro zagrijane stupe. Dok je jedna žena stavljala *ručice*, druga je po njima tukla. Nakon toga su ih trle s *trlicom*.

Na *grebenu* su zatim odvojile *kudelju*, a ostalo je *povjesmo*. Sada je sve to bilo pripravljeno za pređenje. Kudelju su križno privezale za preslicu *špagom* i prele. Kada je bilo opredeno, pređa se namotavala na *rašak*. Brojalo se na *pasma*, te se *parilo* na pepelu u *parjenici*. Unutra se stavila opredena kudelja, a odozgo se zalijevalo s kipućom vodom dok voda nije počla probijati dolje. To je u parenici stajalo do idućega dana, kada se ponovno vozilo na potok. Tu se sve ponovno dobro opralo i osušilo.

Sada se namotavalo na klupko *vitlicem*. Kada se smotalo u klupko, odvajalo se povjesmo od kudelje. Kada su otrle lan, išlo se *snoвати*. Dužina je zavisila od *raška*. Sa *snovaljke* se skidalo u obliku pletenice. *Razmetalo* se u *grabljice*, uvadalo u *nićanice*, pa u *brdo* i išlo se tkati.

Osnova nije imala neko posebno ime, zvala se ovisno za što je lan služio. Najčešće je lan bio osnova, a pamuk potka. Osnova i potka od lana koristile su se kad su se izrađivale vreće, plahte, kuhinjske krpe, ručnici, a za svečaniju robu se koristio pamuk.

Tkale su isključivo žene. Tkale su samo na horizontalnom *stanu*. Tkalo se za obično platno na dva *nita* i dva *podnožnjaka*, a za vreće na četiri nita i četiri podnožnjaka. Nije bilo poznato tkanje na više nita. Od složenih načina tkanja poznato je nešto iz novijeg doba, no to je znala svaka treća žena i zvali su to *štikano*, *naborano*. Ukrase su dobivale tako da su kupovale *navez*, gotov ukras koji se po proizvoljnoj mjeri rezao i umetao u osnovu, tako da se pretkalo cca 10 cm, pa se opet toliko tkalo, pa se opet umetao *navez*. On je bio skup i nije si ga svatko mogao kupiti. Sve se tkalo *čunkom*, nema drugih poznatih tehnika. Sve vrste platna su se bijelile. Radile su i *krpare* - za pod, ili za pokrivač po zimi, osnova je bila od lana, a potka od krpara. Za pokrivanje konja izrađivala se *vrljenika* - ponjava od *vrlje* - prela se debelo kao prst.

Platno se kupovalo najčešće *na kockice*, a za plahte se koristio lan. Širina tkanine je po volji, pri snovanju se moralo znati za što se radi, te se po tome određivala širina platna. Platno se čuvalo u *trubama*, a veličina je ovisila o tome koliko se snovalo.

Muške košulje su bile tkane od lana, gaće također. To je morala znati svaka žena - istkati mužu košulju i gaće. Za svečanije prilike tkalo se s pamukom. Svaka kuća s djevojkom za udaju morala je tkati za njezinu otpremninu, a na djevojku koja nije znala tkati se loše gledalo u selu. Od odjeće su žene same tkale pregaču u crnoj odn. crvenoj boji i haljinu.

Nekoć se išlo u školu samo 4 razreda osnovne škole, a nakon toga su djecu slali čuvati krave i ostalu živad na ispaši, učilo se *heklati*, radilo se s lanom, tkalo se, radilo u polju i vrtu. Djevojke su sve morale naučiti do udaje. *Hekla* se po zimi i danas. Izrađuju *milje - tabletić* koji se *hekla iz čoška u čošak*. *Draperija* su zavjesice, a *štrajflice* drže na policama. Nekoć, kada ljudi nisu imali novaca, rezali su ukrase za police iz novinskog papira. Danas drže zavjesice na prozorima do pola stakla, a za *zamračenje* im je tijekom rata (u izbjeglištvu) služio *pak-papir*. Jastučnice se također vezu i u njih se još umeće heklani motiv.

Nekad se *necalo* za prekrivače i pokrivače, te zavjese i stolnjake. *Necalo* se posebnom iglom: plela se mreža koja se kasnije ispunjavala raznim bodovima i uzorcima. Imali su i jastuke sa *šlinganim* rubom.

Tkalo se sve do osamdesetih godina, zadnje su se tkale *krpare*.

ODJEĆA

(Iva Belaj, Margareta Biškupić, Marina Dukić, Tihana Jurić)

Ženska košulja je bila s rukavima i četvrtastim izrezom, bez ovratnika. Nazivali su je *košulja* ili *opleček*. Sprijeda je bila prerezana, na kopčanje. Imala je široki (napuhani) rukav, ukrašen za svečane prilike (jedna takva, 100 godina stara, nalazi se danas u Zagrebu), a radna je bila potpuno bijela. Na košulju se nosila suknja, pregača (*fertun*), bluza i marama.

Suknja je bila također od običnoga kupovna platna. Dok su nosile lanenu odjeću, taj lan se bojio. Primjerice, kazivačica je imala lanene čarape koje joj je majka obojila u plavu boju. Ženska radna odjeća sastojala se od *kiklje* - bijele košulje spojene sa suknjom, i crnoga *fertuna* koji je mogao biti i od kupovnoga i od domaćega lanena platna. Za bojane dijelove odjeće boja se kupovala i bojalo se kod kuće, a u novije vrijeme nosilo se bojadisaru u Okučane.